

Реалізація принципу свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї

Розкриємо питання сфери права допитуваного не давати показань та пояснень щодо себе, членів сім'ї, близьких родичів; указано, що воно є максимально широким та не повинно обмежуватися якимись галузевими рамками. Доведено, що допитуваний має право відмовитися повідомляти інформацію, яка викриває його (членів його сім'ї або близьких родичів) не тільки в діяннях, заборонених кримінальним законом, але й таких, що тягнуть за собою інші види юридичної відповідальності. Указано, що така відмова можлива без пояснення причин самої відмови. Обґрунтовано, що при визначенні кола осіб, котрі підлягають звільненню від давання показань унаслідок близьких відносин, потрібно керуватися не тільки самим фактом родинних чи подружніх стосунків, але й особливим характером довірливих відносин між людьми. З огляду на це, запропоновано нову редакцію п.1 ч.1 ст. 3 КПК України. Наведено аргументи проти точки зору, згідно з якою відповіді на питання встановлюючого характеру повинні бути дані навіть у тому випадку, коли особа володіє свідочьким імунітетом. Звернуто увагу на суперечність між положеннями ст. 18 КПК України та ст. 63 Конституції України. Із урахуванням наведеного запропоновано нову редакцію ст. 18 КПК України.

Жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення.

2. Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права.

3. Жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

1. Частина перша коментованої статті містить по суті два важливих положення, які сприяють охороні прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. По-перше, жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення. По-друге, жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення. Ці два положення статті можна розглядати як у сукупності, так й окремо, проте, у будь-якому випадку вони є не лише загальною засадою

кримінального провадження, а й гарантією проти зловживань із боку осіб, які ведуть кримінальне провадження.

Норма, яка міститься у коментованій статті, впроваджує у кримінальне процесуальне законодавство конституційний припис: "Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом" (ч. 1 ст. 63 Конституції України), та по суті закріплює такий правовий інститут, як імунітет свідка. Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить зазначеного терміна, однак, він давно уведений у науковий обіг, широко використовується в юридичній літературі та правозастосовній практиці.

Під правом імунітету свідка слід розуміти звільнення деяких осіб від передбаченого законом обов'язку давати показання і пояснення щодо самого себе чи осіб, коло яких визначено законом.

На рівні міжнародно-правових актів право імунітету свідка прямо закріплено в підп. "я" п. 3 ст. 14 Мі 111111, що, безумовно, є однією з гарантій при притягненні особи до кримінальної відповідальності. Це право впливає зі ст. 6 у взаємозв'язку зі ст. 3 КЗПЛ та практики ЄСПЛ. Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ "Балицький проти України", "Нечипорук і Іонкало проти України" та "Шабельник проти України" містяться відповідні гарантії свободи особи від самовикриття, а саме щодо використання доказів, отриманих із порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе. У цитованих справах ЄСПЛ наголошував, що вони становлять загальновизнані міжнародні стандарти, які лежать в основі поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 КЗПЛ. Встановлення таких стандартів пояснюється необхідністю захисту особи, яка переслідується за кримінальним законом, від неналежного тиску з боку органів влади, щоб завдяки цьому уникнути помилок правосуддя та сприяти реалізації цілей ст. 6 КЗПЛ. Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення у кримінальній справі, намагаючись довести свою версію щодо обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті за допомогою методів примусу чи утиску всупереч волі обвинуваченого. Крім того, згідно з практикою ЄСПЛ допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом (див. рішення ЄСПЛ у справі "Гефген проти Німеччини" від 30 червня 2008 р.).

Розглядаючи право не свідчити проти себе, ЄСПЛ неодноразово вказував, що право не відповідати на запитання і не давати свідчень проти самого себе не можна тлумачити як таке, що надає загального імунітету (щодо дій, мотивом яких є бажання уникнути розслідування). У справі "Ван Вондел проти Нідерландів" від 23 березня 2006 р. ЄСПЛ було зазначено, що право не свідчити проти самого себе насамперед стосується поваги до виявленої волі обвинуваченого не відповідати на запитання, пов'язані з кримінальним провадженням стосовно нього та використанням у кримінальному переслідуванні відомостей, здобутих під примусом. Однак не кожен захід, застосований, щоб заохотити особу надати інформацію органам влади, належить розглядати як неправомірний примус. Само по собі це право не забороняє застосовувати примусові повноваження, вимагаючи від осіб надання відомостей, скажімо, про їхні фінансові активи, хоча їх ненадання може тягти за собою покарання, або ж, як у вказаній справі, примусові повноваження вимагати від осіб надання відомостей парламентській слідчій комісії, оскільки було б важко собі уявити, як така комісія ефективно функціонувала без таких повноважень.

Важливе положення щодо розглядуваного права сформулював ЄСПЛ у рішенні у справі "Сондерс проти Сполученого Королівства" від 20 липня 1988 р. Відповідно до нього публічний інтерес не може стати виправданням використання відповідей, здобутих під тиском під час несудового розслідування з метою викриття обвинуваченого у судовому провадженні.

У рішенні у справі "Тіні і Макгіннес проти Нідерландів" від 28 грудня 2000 р. ЄСПЛ робить висновок, що "міра примусу", застосована до заявників із метою змусити їх надати пояснення у зв'язку з обвинуваченнями, висунутими проти них на підставі чинного закону, позбавила самої суті привілею проти самообвинувачення та їхнього права зберігати мовчанку.

Інститут імунітету свідка, який закріплений у КПК, містить: 1) правові норми, що дозволяють особі не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти себе особисто та у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (свобода від самозвинувачення) (ч. 1, ч. 2 цієї статті); 2) правові норми, що надають особі право відмовитися від дачі показань чи пояснень, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ч. 3 цієї статті); 3) правові норми, що звільняють особу від відповідальності за відмову від дачі показань під час кримінального провадження щодо себе, членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом (ч. 2 ст. 385 КК України).

Положення частини першої коментованої статті поширюється на будь-якого учасника кримінального провадження незалежно від його процесуального статусу. Про це свідчить таке словосполучення, що використовується законодавцем, як "жодна особа". Отже, закон не пов'язує можливість відмовитися від дачі показань чи пояснень тільки з процесуальними фігурами підозрюваного чи обвинуваченого. Якщо пояснення чи показання можуть стати підставою для підозри, обвинувачення особи у вчиненні нею кримінального правопорушення, будь-яка особа, незалежно від її процесуального статусу у кримінальному провадженні, може відмовитися від дачі показань або пояснень. Причому слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд не мають права примушувати цю особу визнавати свою вину або давати показання чи пояснення.

Для того щоб скористатися цим правом, кожна особа має бути повідомлена про нього. Отже, з цією метою КПК встановлює загальну вимогу про те, що перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, встановлена законом (ч. 3 ст. 223 КПК).

Право особи не свідчити проти самого себе, членів сім'ї чи близьких родичів припускає не лише відмову від дачі показань, що мають прямо інкримінуючий характер, а й поширюється на відомості про будь-які інші факти, що можуть прямо чи побічно, безпосередньо чи опосередковано бути використані проти інтересів зацікавлених осіб, а також містить право на відмову від надання прокурору, органам досудового розслідування, слідчому судді або суду інших доказів.

2. Закріплюючи права осіб у кримінальному провадженні, закон зазначає, що підозрюваний, обвинувачений має право давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК). Свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК).

Право особи не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї повинно бути своєчасно та в повному обсязі роз'яснено уповноваженими особами на будь-якій зі стадій кримінального провадження.

Про це право особі повинен негайно повідомити слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя або суд. Слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити його перед проведенням слідчої дії (ч. 3 ст. 223 КПК). Також відповідно до ч. 2 ст. 193 КПК слідчий суддя, суд, до якого прибув або доставлений підозрюваний, обвинувачений для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного

заходу, зобов'язаний роз'яснити його право відмовитися давати пояснення, показання з приводу підозри або обвинувачення (також див. ч. 4 ст. 208 КПК). При затриманні уповноважена службова особа повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні

якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього (ч. 4 ст. 208 КПК). Судовий розпорядник повинен роздати особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їх права та обов'язки, передбачені КПК. Причому після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб з пам'яткою, головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їх права та обов'язки і у разі необхідності роз'яснює їх (ст. 345 КПК).

Роз'яснення вищезазначеного права має принципово важливий характер, оскільки якщо під час досудового розслідування або у судовому провадженні буде встановлено, що це право особам не було роз'яснено, такі показання не можуть бути визнані допустимими доказами у кримінальному провадженні.

3. Частина третя коментованої статті містить ще одну складову імунітету свідка - право особи відмовитися давати показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Поняття близьких родичів та членів сім'ї міститься у п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК. До них зокрема, належать: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Гарантією дотримання права особи, наданого коментованою статтею, є встановлена законом заборона використання доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВР України, а також будь-яких інших доказів, здобутих завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження, а також отримання показань чи

пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права (ст. 87 КПК).

Крім того, гарантією є також прямо встановлена у кримінальному законі заборона притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які мають право імунітету свідка. Зокрема, у ч. 2 ст. 385 та ч. 2 ст. 396 КК зазначається, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, та не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом. Із приводу цього слушним є тлумачення, надане в ППВСУ від 23.12.2005 р. № 12 "Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності", відповідно до якого суди мають розмежовувати передбачені КК випадки звільнення від кримінальної відповідальності і випадки, коли відповідно до КК вона взагалі неможлива, наприклад, коли особа не підлягає такій відповідальності (ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК).

Відображено історичний розвиток засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї із моменту виникнення судочинства, яке відбувається після появи перших ознак державності, до сучасності. Встановлено, що у сфері регламентації та закріплення прав особи не свідчити проти себе найбільш прогресивними були законодавства Стародавніх Риму та Греції, а також їх наступників. У епоху середньовіччя судочинство мало обвинувальний характер, у зв'язку із чим увесь процес набув інквізиційного характеру, а правові досягнення Античності знівелювалися. Вперше гарантія від самовикриття була встановлена в кінці XVII ст. у кримінальному судочинстві Англії, а надалі у Сполучених Штатах Америки, де зазнала конституційного закріплення та розвитку. У 1966 році Верховним судом Сполучених Штатів Америки було встановлено «правило Міранди», згідно з яким особі, затриманій поліцією за підозрою у вчиненні кримінального 74 правопорушення, перш за все повинно бути роз'яснено, що вона має право не надавати показань взагалі та має право запросити адвоката на допит, і що її показання у випадку добровільної згоди на їх надання, можуть бути використані проти неї на суді як обвинувальні докази. На теренах України «право на мовчання» вперше було закріплене у першій половині XVIII ст. у положеннях Прав, за якими судиться малоросійський народ. У середині XIX ст.

регулювалося Статутом кримінального судочинства 1864 року. Після набуття Україною незалежності досліджувану засаду було закріплено у ст.63 Основного Закону та лише у 2000 році – у нормах кримінального процесуального закону. Чинний КПК України містить окрему норму (ст.18), яка акумулює увесь попередній законодавчий досвід із цього питання та впроваджує у кримінальне процесуальне законодавство конституційний припис, який по суті закріплює такий правовий інститут, як «імунітет свідка». Приймаючи КПК України законодавець забезпечив нормативну регламентацію засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у відповідності до Конституції України. Констатовано, що становлення та розвиток засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на різних історичних етапах відбувалось поступово: від зародження, виникнення та набуття характерних рис до закріплення у законодавчих актах. Розглянуто правову природу засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї через правовідносини, що виникають між сторонами кримінального провадження під час забезпечення та дотримання прав. Відображено досліджувану засаду кримінального провадження у філософському, правовому, психологічному та моральному аспекті. Філософський аспект досліджуваної засади полягає у тому, що вона з точки зору аксіології є соціальною цінністю, яка спрямована на задоволення 75 законних інтересів особи – члена правової держави, отже є цінністю загальнодержавною, адже сама особа та її інтереси є найвищою цінністю у правовій державі. У процесі дослідження правової природи свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї виокремлено категорії «свобода» і «право» та встановлено, що зміст цих термінів схожий, але не ідентичний за масштабом можливостей, які має особистість у конкретному випадку; історично сформованим емоційним забарвленням слів; наявністю можливостей і механізму їх реалізації у розумінні права та лише відсутністю обмежень у розумінні свободи. Зроблено висновок, що юридична мета реалізації свободи від самовикриття полягає у тому, що по-перше, визначаються правила допустимості доказів у кримінальному процесі; по-друге, встановлюються правові умови проведення слідчих (розшукових) та судових дій за участі будьяких учасників кримінального провадження на будь-якій стадії кримінального провадження.

Предметом засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є зміст пояснень, показань, інші відомості щодо особи, яку опитують чи допитують, або ж інформація щодо її близьких родичів та членів сім'ї. Предмет свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї визначається залежно від обсягу

фактичних даних, які можуть добровільно надаватися особою органу досудового розслідування, прокурору чи суду. Визначено мету, що ставиться особою при використанні свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї до якої відносим захист своїх законних інтересів під час кримінального 146 провадження, якими є наприклад, заінтересованість у притягненні до відповідальності лише у разі доведеності вини без особистого сприяння, захист честі та гідності тощо; прагнення до збереження родинних стосунків, у випадку небажання щоб хтось із близьких родичів чи членів сім'ї був притягнутий до кримінальної відповідальності на основі показань допитуваної особи. Встановлено, що ця засада поширюється не лише на відмову від надання інформації, що має прямо інкримінуючий характер, а й припускає можливість не повідомляти інформацію, що може у подальшому безпосередньо чи опосередковано бути використана проти інтересів допитуваної особи, та містить право на відмову від надання органу досудового розслідування чи суду інших доказів (документів, речових доказів, знарядь злочину, об'єктів злочинного посягання чи інших предметів, що можуть стати засобом викриття винуватих). Із опитаних респондентів, тільки % слідчих, 64 % прокурорів, 20 % суддів, 30 % адвокатів відповіли, що реалізація засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї поширюється виключно на показання; 3 % слідчих, 4 % прокурорів – на речові докази; 5 % слідчих, 8 % прокурорів, 10 % адвокатів – на документи; 1 % слідчих, 4 % прокурорів – на висновки експертів; 12 % слідчих, 20 % прокурорів, 80 % суддів, 70 % адвокатів – на показання, речові докази, документи, висновки експертів. Доведено, що межі свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї безпосередньо залежать від об'єму та повноти отриманих слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом відомостей. При цьому, опитувана чи допитувана особа, маючи можливість у будь-який момент скористатися ст.63 Конституції України, ст.18 КПК України на власний розсуд вирішує який саме обсяг інформації необхідно надати уповноваженим особами. Зроблено висновок, що суб'єктами свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є усі учасники кримінального провадження, яких залучають для опитування чи допиту. Зокрема досліджено можливість заявника, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, свідка, експерта, спеціаліста скористатися правом передбачених цією засадою.

Встановлено, що можливість скористатися досліджуваною засадою у особи виникає під час офіційного інформування викликаної особи про наявність у неї прав та обов'язків під час кримінального провадження, а також їх роз'яснення слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом безпосередньо перед

проведенням слідчих (розшукових) дій, для участі у яких особа викликана. Зроблено висновок, що дія свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї розповсюджується крім допиту на такі слідчі (розшукові) дії, як одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент та освідування. Із метою уникнення зловживання учасниками кримінального провадження правом, що передбачено засадою свободи від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї запропоновано ст. 18 КПК України доповнити частиною 4 у такій редакції: «4. У випадку якщо особа відмовилася повідомляти з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, її близького родича чи члена її сім'ї вона зобов'язана обґрунтувати підстави такої відмови». Встановлено, що скориставшись цією засадою існує можливість уникнути участі у проведенні одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту, оскільки у разі відмови від надання показань будуть відсутні підстави для проведення одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб (суперечності у показаннях, отриманих під час первинного допиту); відмовившись повідомити про знайомство з якоюсь особою чи предметом, про знання їх особливих ознак – від пред'явлення для впізнання; шляхом відмови від надання відомостей про обставини кримінального правопорушення та участі у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події – від слідчого експерименту. Конкретизовано, що до особи, яка відмовляється від участі у проведенні освідування, можуть застосовуватися заходи фізичного впливу з метою одержання в примусовому порядку доказів, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. При цьому, в кожному конкретному випадку примусове освідування повинно бути належним чином обґрунтованим, мотивованим і визначеним інтересами розслідування. Вказане свідчить про істотне обмеження досліджуваної засади. Однак особа, яка освідується, використовуючи свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї не зобов'язана сприяти проведенню зазначеної слідчої (розшукової) дії, надавати у ході її проведення будь-які показання чи пояснення. Встановлено, що освідування свідків та потерпілих має проводитись лише у добровільному порядку. У зв'язку із цим, запропоновано ч.3 ст.241 КПК України доповнити третім реченням такого змісту: «Примусове проведення освідування не поширюється на свідка та потерпілого, крім випадків, якщо воно є єдиним можливим засобом для отримання необхідних доказів у провадженні та без його результатів неможливо прийняти процесуальне рішення». З'ясовано, що серйозною проблемою при проведенні отримання зразків для експертизи є те, що законом

не визначено категорій осіб, у яких можуть бути отримані зразки для експертного дослідження. Встановлено, що отримання зразків для експертизи у свідків та потерпілих має проводитись лише у добровільному порядку. Одержання у вказаних суб'єктів вільних та умовно-вільних зразків може проводитись примусово під час обшуку, тимчасового доступу до речей або документів, але лише за вмотивованою ухвалою слідчого судді. Запропоновано зміни до ч.1 ст.245 КПК України, зміст якої необхідно викласти у наступній редакції: «У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею у підозрюваного, обвинуваченого, а у разі добровільної згоди у потерпілого, свідка». У підрозділі 3.2 «Реалізація засади свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї в судових стадіях» встановлено, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї реалізується на стадії підготовчого провадження не так широко, як під час судового розгляду, проте вона зумовлює обов'язок осіб, які ведуть процес на цій стадії перевірити достатність фактичних і юридичних підстав для прийняття судових рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України, вирішити питання, пов'язані із підготовкою кримінального провадження до судового розгляду, гарантуючи при цьому права особи, передбачені національним та міжнародним законодавством. Встановлено, що підставою реалізації особою свого права не свідчити проти себе, близьких родичів та членів сім'ї в стадії судового розгляду є саме ознайомлення особи з її правами, уточнення головуючим, чи вона розуміє їх зміст. Адже запитання щодо визнання себе винним повинно задаватися особі, коли вона цілком усвідомлює, що має право не свідчити проти себе, членів сім'ї та близьких родичів. Безумовно, такі свідчення будуть доказами у кримінальному провадженні. Досліджено юридичну природу та основні елементи засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Зроблено висновок, що у процесі безпосереднього дослідження судом доказів створюються можливості для обвинуваченого спростувати чи пом'якшити обвинувачення, надати, змінити свої показання, якщо вони були надані на стадії досудового розслідування під дією психологічного чи фізичного впливу, використати своє право на мовчання, поставити запитання особі, яка проти нього свідчить, звернути увагу суддів на слабкі сторони окремих доказів із погляду поставлених до них вимог і цим сприяти прийняттю законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення у справі. Із числа респондентів 32 % прокурорів, 30 % адвокатів відповіли, що суд не в праві оголосити показання свідка, який надавши показання стосовно себе, близьких

родичів та членів сім'ї під час досудового розслідування, відмовився надавати подібні показання під час судового розгляду, адже це порушить свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 48 % прокурорів, 90 % суддів, 50 % адвокатів – це порушить засаду безпосередності дослідження доказів; 20 % прокурорів, 30 % суддів, 20 % адвокатів – має право у виключних випадках. У зв'язку із цим запропоновано доповнити ч. 5 ст. 225 КПК України та викласти у такій редакції: «З метою перевірки правдивості показань свідка, потерпілого та з'ясування розбіжностей з показаннями, наданими в порядку, передбаченому цією статтею, а також за наявності обставин, що унеможливають допит свідка, потерпілого у суді, вони можуть бути оголошені під час судового розгляду». Обґрунтовано, що у разі відмови від давання показань суд позбавлений можливості отримати інформацію про події кримінального провадження шляхом особистого, безпосереднього сприйняття показань учасників судового засідання. Зроблено висновок, що свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у цьому випадку може бути виключенням із засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Гарантії захисту та забезпечення інтересів обвинуваченого в разі співробітництва із стороною обвинувачення мають міститися окремо в кожній угоді про визнання винуватості. Обґрунтовано, що до даних гарантій, необхідно віднести введення заборон на: ініціювання прокурором зміни обвинувачення або кваліфікації дій обвинуваченого у бік погіршення (порівняно з зазначеними в угоді); використання стороною обвинувачення інформації, документів, які надано/складено обвинуваченим або його захисником як обвинувальні докази, якщо угода про визнання винуватості втратила юридичну силу; повернення прокурором справи або матеріалів, які виділені зі справи, слідчому для проведення додаткової перевірки, зміни обсягу обвинувачення або кваліфікації дій обвинуваченого, а також перескладання обвинувального акта. Доведено, що недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання й твердження, зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості.

Отже зробимо висновок, що суб'єктами свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є усі учасники кримінального провадження, яких залучають для опитування чи допиту. КПК України передбачає учасника кримінального провадження – заявника та припускає можливість використання останнім досліджуваної засади під час повідомлення про кримінальне правопорушення, тобто до початку кримінального провадження. Із метою відібрання пояснень до уповноважених органів може бути викликана будь-яка особа, яка володіє інформацією стосовно події, що

розглядається, незважаючи на її можливий процесуальний статус. Порядок відібрання пояснень, на відміну від показань, чинним КПК України не врегульований, що негативно впливає на результати доказової діяльності, призводить до перекручування інформації у подальшому під час допитів та порушення прав та свобод у цілому. Відтак, заявник, ще до початку кримінального провадження може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, якщо його показання чи іншого роду докази можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бараннік Р. В., Шибіко В. П. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України: монографія. Київ: КНТ. 2008. 212 с.
2. Браверман Ю. І. Відображення конституційних принципів у засадах кримінального провадження. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція, 2013. №5 С.261-264.
3. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінальнопроцесуального доказування. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3 (74). С.238-248.
4. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. К.: КНТ, Видавець Фурса С.Я. Серія: Процесуальні науки. 2006. 272 с.
5. Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та співвідношення механізму його реалізації під час досудового розслідування й судового розгляду. Актуальні проблеми держави і права. 2013. с.328-334. URL: <http://www.apdp.in.ua/v70/49.pdf>. (Дата звернення 20.03.2018 р.).
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print1514025142907743. (Дата звернення 20.03.2018 р.).